

rosban össze nem zúztuk magunkat. Ötödnapra szerencsésen kikötöttünk Icsangban. Ott átrakodtam egy japáni gőzösre és másnap reggel fürgén iramodtunk tova Hankau felé. 1913 októberében megérkeztem Sanghai-ba és három hétre rá tengerre szálltam, most már igazán útban hazafelé.

Két évtizede mult, hogy hazatértem a Távolkeletről. Évről-évre halványodik a remény, hogy valaha is viszontlássam a harsogó Jang-ce félelmes és elbűvölő folyamát.

Két évtized! Nagy idő arasznyi életünkben. De a Jang-ce, ifjúságom ezüstös folyama, nem érzi az idő múlását. Tibet hófödte hegyei közt eredő vizét fáradhatatlanul hőmpolygeti tovább a Csendes óceán mindent elnyelő hullámaiba. Minden pillanatban meghal és feltámad megint. Az örökkévalóságot példázza a folyam. Ma más vizeket zúgat lefelé dübörgő zuhatagain — ez a víz mégis ugyanaz, mint amelyet én láttam valaha. Cseppjei örök körforgásban vannak a gleccserek olvadó jege, a tenger és a levegő óceánja között, — mint ahogy az emberi élet sem semmivé válik meg, ha egy-egy emberparány elérkezik is földi útjának végső állomására . . .

A MAGYAR PASSIÓ HELYSÉGÉRŐL.

Irta vitéz Temesy Győző dr.

Eddig úgy tudtuk, hogy *Budaörsnek* három nevezetessége van: az úrnapi körmenet, melynek kedvéért messze földről idejönnek a vendégek és amelyről világlapok hoznak képes ismertetést, aztán néhány év óta a szabadtéri passiójátékok ott fenn a Kőhegy hajlatában, végül sokat hallottunk a Farkashegyen berendezett vitorlázó repülőtáborról.

Ha azonban az ember kissé közelebbről belenéz ebbe a 9000 lakosú nagyközségbe, akkor csodálkozva kell megállni az előtt a tény előtt, hogy a főváros tövében él egy önálló test és a főváros millió embere alig tud róla mást, mint azt, hogy nem érti a beszédjét.

Ime egy délelőtt mennyi figyelemreméltó adat került elő! Végiggyalogolva a falun, feltűnik, hogy minden felírás, cégtabla, hirdetés csakis magyar nyelvű. Pedig a község színnémet maradt. Ennek okait felderíteni eléggé izgató feladat. Mindenekelőtt latba esik a földrajzi fekvése. Leginkább szembetűnik az a megállapítás, hogy nem fekszik főút mentén. Aminthogy önálló medencében, elvo-

nulva a nagy országutaktól fekszik Nagykovácsi, Budakeszi, Hidegkút, Öröm vagy Békásmegyér is. A település feladata eredetileg az volt, hogy bizonyos földterület megművelés alá kerüljön és persze a még kevésbé művelt helyeket jelölték ki nekik. Ezt a feladatot azután el is látták, nem törődve közben a világ folyásával: a települők eleget tettek minden kötelezettségnek, ezzel szemben senki nem zavarta őket életükben. Megtartották nyelvüket, annyira, hogy Budaörsön még sohasem volt magyar nyelvű tanítás — leszámítva az 1921—25 közti átmenetet, — most is az úgynevezett B-típus szerint, vegyesen, mindkét nyelven tanítanak.

A népi különállás éles határvonalát másrészt a nép szívós és önérzetes volta magyarázza. Egymásközt házasodnak, ragaszkodnak szokásaikhoz, hagyományaikhoz, nótáikhoz és elzárkóznak — könyörtelenül, mint az erdélyi szászok — minden idegen befolyás, hatás elől. Amellett, hogy konok és elszánt konzervatívok, igen nagy alkalmazkodó képességük van: a magyarság nem emelhet kifogást ellenük. Így a viágháború vérfürdőjében 268 hősi halottat áldoztak. A visszautasítást mindig a bizalmatlanság fűti, de az ő elutasításuk sohasem bántó, inkább megalkuvás nélküli. Erre példa az, hogy a községben hogyan alakul a lakosság képe: 1921—30 közt a bevándorlás összege mindössze kettő! Vagyis a természetes és a tényleges szaporodás arányszáma tökéletesen azonos: 13.2%. Ez azonban egyáltalán nem jelent elnéptelenedést, mint ahogy azt jelentené a városban. Az utolsó ötven év alatt a lakosság megkétszereződött! Ez a jelenség páratlan ellenállóképességet mutat, erősebb ez minden vastag várfalnál. Hogy történelmi példát idézzek, Buda lakossága 1541-ben úgyszólván tiszta magyar volt. A török meghagyta a lakosságot, de megtiltotta a bevándorlást. Az 1601.-i összeírás aztán már összesen csak három magyart talált: a város bevándorlás nélkül kihal, ez a szabály, ezt Buda esetében a mostoha viszonyok csak siettettek.

Más példája az elzárkózásnak, hogy Budaörsön nincs egyetlenegy izraelita sem. Próbálkoztak többen több ízben, de a lakosság tökéletesen magukra hagyta őket, mire elmentek. Valami helyi gög is van ebben, de semmi agresszivitás nincs; egész hibás dolog lenne ebbe faji vagy felekezeti gyűlöletet belemagyarázni: Pesten vásárol a boltjaikban.

A Kakukhegy és a Tétényi plató közt elterülő völgy földtani hasadásrendszer mentén történt süllyedésből alakult ki. Ennek a völgynek északi lejtőjén, a Budai hegyek kifutóin, dímbes-dombos területen települt Budaörs. Ezen is csodálkozni kell: mért éppen ide jöttek a karsztos, kopár tetők alá? Mért nem mentek le a lapályra? Ennek egyszerű megfejtése az, hogy amikor 1720 táján idetelepszene, a Zichy uradalom ad nekik földet; lenn mocsaras a lapos, fenn pedig erdő van, csak az erdő szélén lehetett helyet adni, hogy a lejtő löszös földjét fogják eke alá.

Hogy maradt meg annyire egységesen németnek? Ez mégsem eredhet pusztán a földrajzi elhelyezkedésből. A telepítésnek akkor — kétszáz évvel ezelőtt — a gazdasági okok mellett megvolt a politikai háttere is. Bécs azt akarta, hogy az ország szíve elnémetesedjék. De a települőket Németország egész katolikus vidékéről gyűjtötték, így aztán minden budavidéki község is más-más helyről való. Mindegyik egy-egy önálló sejt, más a nyelvjárása is, nem köti össze őket egymással a közös őshaza szolidaritása — legfeljebb a faji összetartozás tudata, — hanem mindegyiknek a tekintete a főváros felé van irányítva, amelyen minden életszálával csüng. A budaörsiek azt mondják: „mir szán vom Schwarzwald” és a dialektusuk valóban középbajor. De Keszí, Kovácsi, stb. lakossága már nem ugyanonnan ered.

Azt mondja a plébános úr: „Az a bajuk, hogy egymás közt házasodnak. Csak most kezdenek máshonnan is hozni asszonyt, hogy könnyebb lett a közlekedés.” Hiszen ez nem helyes — jegyzem meg. „Persze, hogy nem, de így megy ez már itt 200 éve. Nem akarják, hogy kívülről jött üljön bele a vagonba.”

Ha ilyen vitézül állják a németiségüket, akkor vajjon hogyan tudnak magyarul? A jelenlegi nemzedék szülei még csak német iskolába jártak. Hát a kiegészítés után sem volt itt magyar iskola? — kérjük bámulva. Nem bizony, ez az erőszakos magyarosítással rágalmozott magyarság érintetlenül hagyta a községet, most pedig ugyanaz a tanító tanítja a magyarnyelvű és a németnyelvű tárgyakat. A népszámlálás 7105 német anyanyelvű mellett 1897 magyar *anyanyelvű* lakost talált! A magyarul tudók száma azonban 6604. Megkérdeztem, hogy eszerint minden felnőtt tud-e magyarul? Inkább minden fiatal — volt a válasz, mert a 264 kimutatott analfabéta felnőtt mind csak németül beszél.

Ennyit tudtam meg egy délelőttön. Elég volt ahhoz, hogy szorgalmasan érdeklődjem a nagyközség egyéb adatai iránt.

Az ember azt hinné, hogy mindenki Pestből él. Valahogyan úgy képzeljük, hogy a kisgazda nyakonragad egy csomó csirkét vagy megtölti a szatyrot zöldekkel és eladja a városban: kész a kereset. Legrosszabb esetben szed egy csomó virágot, akármilyen hervadt is, Pesten akad gazdája. Csakhogy nem egészen így áll a dolog. Először is nem olyan egyszerű dolog az áru kitermelése. Az egész határuk mindössze 4120 kat. hold, tehát átlag egy lakosra nem jut félholdnyi sem. De ebből is jó része beépített terület és belsőség, úgyhogy jó, ha átlag egyharmad holdnyi jut egy főre. Véres verejték folyik tehát, amíg a család földhöz jut. A föld ilyen nagy lélekszámhoz viszonyítva egyáltalán nem lenne elég. A jó őrsiek úgy oldják meg a dolgot, hogy megvásárolják, amit lehet, a határon túl. Valóságos gyarmatpolitika. Ime a helyzet képe: először is az övék a *budai* határ legnagyobb része, 1600 hold. Az egész Kakukhegy déli

Budaörs 147-6 m magasságban a Csiki hegység lábánál fekszik. Hátterben a Kakukhegy (437-4 m). előtérben a tektonikus széles völgy mezőgazdaságilag csekély értékű, vizenyős völgyfenéke. A szántóföldek a kitűnő lösztalajon felhúzódnak egészen a gerincig. A község maga az árvízmentes, száraz löszterraszon épült. Jobbra az erdőborított Naphegy (253 m) látezik.

lejtője. *Törökbálint* határából bírnak ötszáz holdat, *Torbágyéból* 80 holdat, *Nagytétényéből* 50 holdat, *Budafokéból* 10 holdat: eszerint az egész gazdálkodási felület 6360 kat hold. Ez már másként fest.

A megélhetés színvonala azonban attól függ, hogyan oszlik meg ez a föld-birtok. Mondhatom, példát lehetne venni az egészséges birtokfelosztásra. Hivatalos megállapítás szerint egy család 2—3 holdból rendesen megél. Ezek után hogy fest a birtoklás? Egyetlen egy birtokos sincs, akinek ötven holdnál nagyobb területe volna. Az 1934-ik évi állapot szerint azt látjuk, hogy

5 kat. holdig van	870 birtokos
10	215
20	49
30	8
40	2
50	3
	<hr/>
	Összesen 1147 birtokos.

Kétségtelen, hogy ezt a birtokelosztást élénk vállalkozó szellem, hozzáértés és kitarító verejtékes munka hozza létre.

Mivel keresik meg még a lenyerüket? Kiténő piaca van a külföldön is az őszibarackjuknak. A meszes hegyoldal kiténő talaja, a magasanfekvés pedig megóvja a fagyoktól. A multévi nagy fagykár Budaörsön semmi kárt nem okozott. Ma már nagyüzemek szállítanak külföldre: pontos leméréssel, darabonként való kiválogatással, gondos csomagolással és ép kereskedelmi érzékkel dolgoznak. Az idei kivitel mennyisége: 600 mázsa, közel 50.000 pengő értékben.

Mit csinál, akinek se földje, se gyümölcse? Sok a zsellér, aki minden alkalmi munkát elvállal. A kereseti viszonyok szerint a mezőgazdasági munkás napibére két pengő, az ipari bérek napi három-négy pengőre rúgnak. Sokan dolgoznak a fővárosi gyárakban és üzemekben. Ezekből kerül ki nagyrészt az örökké elégedetlenkedő, politikailag mótelyezett ember, de a község birtokosai közt nincs semmi talajuk.

Virágzó iparuk még a festőtégla gyártása. Ehhez igen alkalmas a község határában lelhető meszes, löszös agyag, amit ők „budaiföld”-nek hívnak. Ezt a piktortégla-telepeiken vályuban áztatják, aztán elkeverik vízzel, mindaddig, amíg a vizet teljesen fel nem veszi és a kiformaláshoz eléggé lágy nem lesz. Farámákkal adják meg végleges alakját és napon szárítás után kerül áruba.

Azt hinné az ember, hogy a pestiek sűrűn látogatják a községet. Ellentétben a koráramlattal, itt a hétvégi vagy nyaralási mozgalom ismeretlen valami. Csak a vasárnapi turisták mennek át a falun, pedig ma már rendes autóbuszjáratok vannak, a Hévíz és Máv. vonalakon kívül.

Ha kereseti viszonyok, meg az életszínvonal aránylag jók és a főváros közelsége minden lehetőséget megad a pénzszerzéshez, akkor most már azt a kérdést vettem föl, hogy miként folynak be az adók? A nép józanságát mutatja, hogy a mult évben az előírás 94%-a folyt be. Aki tud félretenni, az több földet igyekszik szerezni: pazarlás nincs. Az is nagy feladat, hogy a gazda a följét „átalakítsa”. Ez alatt azt kell érteni, hogy iparkodik vétel vagy ültetés útján *szőlőre* vagy *gyümölcsösre* szert tenni. Mert a legnagyobb értékű föld

A budaörsi Kápolnahegy. Világosan látszik a kopár, elkarstosodott tető. A denudációnak ellenálló domitöntönök kopaszon meredeznek ki. Az erdősítésnek itt fenn igen nagy akadályokkal kell megküzdenie.

a szőlő, — ezen terem a jó *sasadi bor* — és a gyümölcsös, pontosabban az őszibarackos.

Az iskolák római katolikus elemi és egy magán polgári iskola. Itt természetes, hogy felekezeti iskola van. Amint megtartották a nyelvköket, mégpedig, amint azt Riedl Ferenc nyelvész kutatásai bizonyítják, egészen tisztán maradt meg középbajor nyelvjárásuk: éppen úgy megtartották vallásukat is. A kép a következő:

9006 lakosból katolikus 8769; a vallásos érzést mutatja a sok szentkép, fészület a határban, meg a házak falában. Református van 167, evangélikus 51. A férfiak száma mintegy 150-nel kisebb a nőknél. Az átlagos sűrűség négyzetkilométerenként 380 lakos. Az erkölcsi élet képe kielégítő. Hallottam, hogy régi szokásaikból megmaradt, hogy a legény kiválasztja a „mádel”-t, hű is hozzá, de gyakran csak akkor megy paphoz vele, amikor már bölcsőt ringat. Nagyobb baj nem lesz belőle, de ez is mutatja, hogy nehezen határoznak és egypár hónapnyi különbséget nem éreznek nagy dolognak. A válások száma kerekén 4000 házasságban élő lakosból 1930-ban mindössze 16 volt.

A település ideje nem kétséges: 1718—21 közt ment végbe, 1721-ből már van oklevelünk róla. Nehezebb kérdés a régebbi mult kérdése. Bizonyos, hogy a vidéken már a XIII. században volt település. Ez a színmagyar község elődje a mai Budaörsnek, de azt nem lehet bizonyítani, hogy pontosan ottan feküdt. A régi oklevelek két Őrsöt ismernek. Csánki említi a Pilis megyében fekvő Őrsöt, Urs-nak írva 1296-ból, mint a mai elődjét, azonkívül szerepel a mai Őröm határában egy Őrs község, amely később Óbudaörs néven is felbukkant. Egy halvány nyom szól még Kecskéörsről is, mely talán azonos a mi Őrsünkkel.

A határos község Sasad volt, a mai Sasad nevű vidéken. A török időkben az egész határon kipusztult az élet. Órs egy 1685-i összeírásban mint elpusztult helység szerepel. Így történt, hogy a török idők után a magyarság ezt a területet is elvesztette. A település általános képe a legutóbbi 200 év alatt alig változott. Órs fejlődésnek indult, tulajdonosa, Zichy Péter gróf 1738-ban templomot és iskolát épített és 1739-ben megkezdődik az önálló plébánia működése. Tanulmányozva ezeket az első latinnyelvű anyakönyveket, kitűnt, hogy a plébánosnak ebben az évben már sok dolga is akadt, mert harmadfél száz ember esett a kolerajárvány áldozatául. Később a község visszakerül a korona-javakhoz, új telepesek is jönnek, de az eredeti települők közül is még sok család virágozik a mai napig. A régi magyar teleppel azonban semmi közössége nincs és inkább valószínű, hogy a régi magyar Órs a mai budai határban, a Kakukhegy és Sashegy közt feküdt. Az egész tájat figyelembe véve, azonban két nevezetes változás szembetűnik: *Budapest világváros* fejlődött ki a szomszédban és a rácok kivesztek, beolvadtak. De a német állja a sarat!

A községnek van keserűforrása is, amely méltán híres és gyomorbetegnek igen hasznos. Nagy dolgok nem igen történek a községben, de egy történelmi nevezetessége tollra kívánkozik. A legújabb idők egyik nevezetes eseménye a „budaörsi csata” elnevezést viseli. Az 1921.-i királypuccs idején ezen a vidéken folyt a csatározás és ágyúzás: a fegyverszüneti tárgyalások színhelye a király és a kormány csapatainak meghízottjai részéről a Budaörshez

Budaörsi férfiak képviselőiben. A baloldalon álló kivételével mindegyikük ruházata határozottan magyaros jellegű, különösen a zsinoros nadrág és a csizma.

Részlet a budaörsi Passiójátékból: Jézus bevonulása Jeruzsálembe. A művészi díszletek közt, stílusos jelmezekben lejátsszódó Passió figyelemreméltó vállalkozás, külön érdekesség, hogy a németajku szereplők a játékban magyarul beszélnek.

tartozó Csíki csárda volt. Ez a Csíki pusztához tartozik, Frank József budaörsi birtokosé, területe másfél hold és a csárda bérbe van adva.

A község életszínvonalát mutatja, hogy 1698 házból mindössze 12 a vályogház és 47 a nádfedelű, 65 a zsindeyes tetejű, a többi mind cserép, pala vagy bádoggal fedett. Évente egyszer, farsang végén kivonulnak házaikból és három napig tartó mulatozást csapnak: ilyenkor jut mindenkinek a jóból és folyik a jó sasadi bor.

Igy él itt egy milliós város legerősebb vonzásterületén, mégis szinte érintetlenül, egy 9000-es nagy község népe. A város élete elrohan mellette, a falu azonban kiszakítja a maga megélését belőle és elégedett. Mindent lényegében a kereset dönt el, a világon történhetik bármi, az egyetlen fontos kérdés mégis az: mennyi a napszám, mennyi a termények ára? Ez nem elmaradottság, nem közöny, nem a nagy eszmék, az idealizmus iránt való érzéketlenség, csak a legegészségesebb önzés és együttérzés az állammal. Hiszen az államnak minden rezdülését is befolyásolja — anélkül, hogy ez távolról is elvi materializmust jelentene — a felelet erre a kérdésre: van-e fedezet rá?

Budaörs népe a magyar állammal szemben minden tekintetben kifogástalanul lojális. Legfeljebb azt kívánná még az ember, bár olvadna be a magyarságba, mint a hóstátiak, tirpákok, békési tótok nagyrésze tette. De csakis a maga jószántából, meggyőződésből!

Ha az ember végigmegegy utcáin, tiszta községet, józan népet, alapjában barátságos lakosokat lát, akik féltve vigyáznak javaikra. Sok udvarban megszire benyúló házsort látunk, de a házak egybe vannak építve. Valóságos bokortanyák: mikor a családban mennyegző készül, hozzáépítenek a sorhoz egy házat. A kert megkisebbedik, az udvar hosszabb lesz.

Sajnos, ez a község is messze van attól, hogy egyesült-államokbeli, angol, dán, svéd vagy hollandus faluval mérjük össze. A szennyvizet az udvarra öntik, pár lépésre a lakástól, az kiszivárog az utcára. A sokszor kicsi udvaron van összezsúfolva ól, trágyadomb, meg istálló. Még más hiány, hogy nincs rend-

szeres továbbképzés, magasabb gazdasági nevelés, általános népművelés: bár van népművelési tanfolyam októbertől márciusig, hetenként egyszer. A magyarországi német Népművelési Egyesület is próbálkozik a maga szájaize szerint: tagjainak száma mindössze 40—50 körül jár.

Budaörs problémái, kívánságai azonosak minden magyar faluval: földet, földet, ez a mottó. Bö föld, jó termés, kevés adó és egészség legyen! A falu nem tud terjeszkedni, pedig szeretne, erkölcsileg érdemes is rá: mutatja az is, hogy bünyözés egészen csekély, jelentéktelen esetekben merül ki. Nagy problémája az ivóvíz: az egész faluban nincs jó víz, mert a 6—7 méteres kutakból csak keserű ízű víz kerül ki. Az egész határ át van itatva a keserűforrások vizével. De ez az egész Budai hegyvidék problémája. A dolomit- és mészkövidék közös baja, hogy nincs jó forrása. — Nagyfontosságú kérdés a továbbtaníttatás. Az értelmiség — jegyzők, tanerők, papok, orvosok, két ügyvéd, néhány tisztviselő és iparos — a városba küldi gyermekét, polgári iskolával pedig másodszor próbálkozik egy magánvállalkozás. A gazdák fiaikat nem küldik a középiskolába, de a budafoki és egy-két budapesti iskolában akad budaörsi tanuló. A művelődésre még jótékony hatással van a Passió is: hiszen kétszáz szereplője a faluból kerül ki. Megszívlelendő és érdekes jelenség, hogy a passió szövege magyar és a német anyanyelvű szereplők egészen természetesen találják, hogy magyarul beszéljenek. A budaörsi passiójáték ezért, de egyébként is igazán megérdemli az érdeklődő támogatást.

Valamikor, kétszáz évvel ezelőtt, a község lelki gondozását a máriamarki trinitáriusok látták el. Ha pedig onnan sokáig nem jött pap, akkor a torbágyi plébánoshoz mentek és az írta be őket a matrikulába. Akkoriban tehát még közelebb volt Budaörshöz Máriamark vagy Torbágy, mint Buda. Ma már elibement Buda a községnek, építkezésével a határt súrolja és Budaörs élete minden rezdülésével belekerült a nagyváros vonzáskörébe. Ha bekebelezésről hosszú ideig nem is lehet szó, a község szellemi és anyagi léte mégis teljesen Budapesttől függ.

Igy illeszkedik bele Budaörs községe a magyar nemzet testébe, mondván egész magatartásával: mi német létünkre is igazi, jó magyar polgárok akarunk lenni, azok vagyunk és azok maradunk!

